

DOÇ. DR. NİHAT ALAYOĞLU:

Ahlâkı esas alan **yeni** **bir sisteme** ihtiyaç var

RÖPORTAJ: YAHYA AYYILDIZ

Eğer sermaye artırmak adına yapılan üretim faaliyetleri insanlara zarar verecek birtakım sonuçlara yol açıyorsa, bazı ülkelerin kaynaklarının başka ülkelere aktarılmasına neden oluyorsa, doğaya zarar veriyorsa ve bahsedilen tedbirler işe yaramıyorsa, sistemin değiştirilmesine ve girişimcilerin ahlâklı olması için birtakım çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Sermayeyi nasıl tanımlayabiliriz?

İktisat literatüründe sermayenin tanımıyla ilgili farklı yaklaşımlar bulmak mümkün. Bununla birlikte “Siz sermayeden ne anlıyorsunuz ve sizin sermayeye bakışınız nedir?” diye soracak olursanız şöyle cevap verebilirim: Temelde sermaye, iktisadi bir faaliyeti sürdürebilmek için gerekli kaynaklardan biridir. Bazılarının dört bazılarının da beş olarak ifade ettiği emek, sermaye, teknoloji, hammadde, girişimci gibi üretim faktörlerinden biridir. Yani iktisadi bir faaliyetin kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için temel kaynak sermayedir. Çünkü sermaye, iktisadi bir sistem içerisinde vücuttaki kan gibi rol oynamaktadır. Vücut, kan azaldığında fonksiyonlarını nasıl yerine getiremezse veya getirmekte zorlanırsa bir şirket açısından da

sermaye yetersizliği benzeri sonuçlara yol açar, hatta sermaye yokluğu durumunda üretim süreci başlayamaz bile. Bu durum şirket düzeyinde geçerli olduğu gibi ülke düzeyinde de geçerlidir. Bir ülkenin iktisadi gelişmesi için ihtiyaç duyulan temel faktör, yine sermayedir. Servetle ilişkisi bağlamında ise sermaye, kişinin özel ihtiyaçlarında değil, üretim faaliyetinde kullanılan bir varlık olarak tanımlanabilir.

Sermaye birikimi nasıl sağlanabilir? Bunun yolları nelerdir?

Sermaye birikimi oluşturmanın yollarından biri, mevcut sermaye üzerinden elde edilen kazancın tekrar işletme sermayesi olarak değerlendirilmesi ve yatırıma dönüştürülmesidir. İkinci olarak ise, küçük tasarrufların bir araya gelerek ortak yatırımların yapılmasının sağlanmasıyla gerçek-

leşebilir. Birikim, biriktirmekle, diğer bir ifadeyle tasarruf ile sağlanabilir. Öyleyse siz üretimle ilgili bir faaliyette bulunurken elde ettiğiniz kârın tamamını servete dönüştürürseniz, o kurumda sermaye birikiminin gerçekleşmesi söz konusu olmaz. Dolayısıyla elde edilen kazancın ihtiyaç miktarının kişisel ihtiyaçlarda kullanılması, ama büyük kısmının tekrar yatırıma dönüştürülmesiyle sermaye birikimi dediğimiz olgu ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle sermaye birikimi, elde edilen kazancın tasarruf edilerek yatırıma dönüştürülmesidir. Sermaye birikimi için şirket bazında o şirketin hissedarlarının, ülke bazında ise o ülkenin bütün nüfusunun tasarruf konusuna önem vermesi ve tasarrufların tekrar ekonominin içerisinde aktif olarak değerlendirilmesi gerekir. Sermaye birikimini oluşturmak, ancak böyle mümkün olur.

Wallerstein, kapitalizmi, “sermayenin sınırsız birikimini temel ilke olarak kabul eden sistem” şeklinde tanımlamaktadır. Yani sermayenin birikebilmesi için herhangi bir sınırlayıcı ilke, değer veya yasanın kabul edilmemesi anlamına gelmektedir. Kapitalist anlamdaki birikimden ayrışma nasıl sağlanabilir?

Kapital, zaten sermaye demektir. Sermayeyi merkeze alan, onu kutsayan

ve bunun sürekli artırılmasına çalışan bir esasa göre hareket eder. Sadece isminden bile böyle bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Kapitalizmde amaç, sermayeyi sürekli büyütme ve bunu herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan yapmak söz konusu olduğunda meşruiyet sorunu ortaya çıkmaktadır. Yani “ne olursa olsun, hangi yolla elde edilirse edilsin” denildiğinde birçok ahlâki probleme yol açmış olursunuz. Kapitalizmde en çok eleştirilen hususlardan biri de budur. Dolayısıyla böyle bir sermaye birikimini pozitif olarak değerlendirmek doğru değil. Çünkü nihayetinde sermaye birikimi, toplumun refahını sağlıyorsa bir anlam ifade eder. Bugün gelişmiş kapitalist ülkelerde olduğu gibi, gelirin önemli bir kısmı küçük bir azınlığın elindeyse, orada ciddi bir sorun var demektir.

Bu noktada sermaye birikimi ile iş ahlâki nasıl buluşturulabilir? Sermaye birikimi sürecinde ahlâki açıdan nelere dikkat edilmelidir?

İktisadi faaliyetler sonucunda üretilen değerden, üretime katılanların hak ettiği hisseyi alması kritik önemdedir. Bunun sağlanamaması sömürü düzenini beraberinde getirir. Öncelikle hiçbir sistem birilerinin sömürü aracı hâline gelmemelidir. Yine hiçbir sistem kendi dışındaki varlıklar için herhangi bir tehdit oluşturmamalıdır. Daha fazla gelir ya da kâr elde etmek amacıyla, yüklenilmesi gereken maliyetlerden kaçınarak, sadece bireysel düzeyde değil toplumsal düzeyde de insanların hayatını olumsuz şekilde etkileyecek gelişmelere zemin oluşturulur. İktisadi faaliyetlerde amaç, “ne olursa olsun para kazanmak” olduğunda insanların sağlığı tehdit altına sokulur, tabiat tahrip edilir, iş görenlerin insani şartlar dışında çalış-

1964 yılında Sakarya’da doğan Doç. Dr. Nihat Alayoğlu, Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü’nden 1990 yılında mezun oldu. 1994 yılında University of Glamorgan’da (İngiltere) İşletme Yüksek Lisans (MBA) programını tamamlayan Alayoğlu, 2005 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı’ndan doktora derecesini aldı. Alayoğlu, 2000-2009 yılları arasında sırasıyla UTESAV (Uluslararası Teknolojik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı) Müdürü oldu ve ardından MÜSİAD Genel Sekreteri olarak görev yaptı. 26 Mart 2015 tarihinden bu yana İstanbul Medipol Üniversitesi’nde akademik hayatını sürdüren Alayoğlu, 10 Nisan 2015 tarihinde Doçent unvanını aldı. Çalışmalarını İnsan Kaynakları Yönetimi, Örgütsel Davranış, Stratejik Yönetim, İş Ahlakı, Aile Şirketleri ve Girişimcilik alanlarında sürdüren Alayoğlu’nun, “Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma” başlıklı bir kitabı, çalışma alanları ile ilgili konularda yayınlanmış dört kitap bölümü, bireysel ve ortak olmak üzere ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış ve kongrelerde sunulmuş 27 adet makale ve bildirisi bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

malarına yol açılır. Böylesi bir durum çok ciddi sosyal ve ahlâki sorunları beraberinde getirmektedir. Nitekim bugünün çözüm bekleyen ve üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı en önemli meselelerinden biri de budur. Kapitalist anlayışa sahip girişimcilerin böyle bir duyarlılığa sahip olmadıkları pek çok örnekte görüldüğü gibi, bu konuda yapılan araştırmalar da bu kanaati desteklemektedir.

Sermaye birikiminin ahlâki duyarlılıkla gerçekleştirilmesi noktasında gerek iş dünyasının gerek akademinin gerekse siyasi çevrelerin yeterli bir duyarlılığa sahip olduğu söylenebilir mi? Veya bu hususta neler yapılabilir?

Söz konusu duyarlılığa yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Sesini duyuranlar olduğu gibi duyurmayanlar da bulunmaktadır. Ama ya-

pılan her türlü çalışmanın tarihe not düşme adına önemli olduğunu düşünmekteyim. Buradaki sorumluluk herkese düşmektedir. Örneğin kişi tüketiciyse, satın aldığı ürünün hangi koşullarda üretildiği ve ilgili üreticinin bu konulardaki hassasiyeti hakkında bilgi sahibi olarak tüketimine yön vermesi gerekir. Bu konuya ilişkin düzenlemeleri hazırlamak, farklı ülkelerdeki uygulamaları karşılaştırmalı olarak analiz edip bu uygulamaların insanlara olan zararlarına dair tespitler yapmak ve bunları kamuoyuyla paylaşmak da akademisyenlere düşmektedir. Siyasilere düşen ise buna ilişkin tedbirleri alıp gerekli yasal düzenlemeleri yapmak ve bunu da küçük menfaatlere feda etmemektir. Bir başka aktör olarak sivil toplum kuruluşlarına düşen rol ise, bu tür uygulamaları dikkatle takip edip incelemek, araştırmak, kamuoyuyla paylaşmak ve insanlar arasında duyarlılık geliştirmektir.

Peki, bütün bunların olması sorununu temelden çözer mi?

Çoğunlukla çözmediğini görüyoruz. Çünkü sermaye, yasal mevzuatı takip ederek yer değiştiriyor. Bu sebeple her zaman bir yerlerde sürekli bir açık kapı bulabiliyorlar. Çeşitli sebeplerle bırakılan açık kapıları kapitalist zihniyet sonuna kadar kullanıyor. Sonuç olarak ortaya şu çıkıyor: Eğer sermaye biriktirmek adına yapılan üretim faaliyetleri insanlara zarar verecek birtakım sonuçlara yol açıyorsa, bazı ülkelerin kaynaklarının başka ülkelere aktarılmasına neden oluyorsa, doğaya zarar veriyorsa ve bahsedilen tedbirler işe yaramıyorsa, sistemin değiştirilmesine ve girişimcilerin ahlâklı olması için birtakım çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Şunu da unutmamamız gerekiyor: Bir davranışın mevzuata uygun olması,

her zaman ahlâki olduğu anlamına gelmez. Yani kanunlara ve mevzuata uygun olmasına rağmen birilerine zarar veriyorsa ahlâki değildir. Dolayısıyla girişimcilerin ahlâklı davranmasını sağlamak için sadece kanunlar ve mevzuata ilişkin düzenlemeler yeterli olmadığı gibi, içsel nedenlerle ve özdenetim yoluyla ahlâki davranmalarını sağlayacak çalışma ve çabalara ihtiyaç olduğu kanaatindeyim.

Sermaye birikimi ile sermayenin dolaşımı arasında nasıl bir ilişki var?

İçinde yaşadığımız küresel dünyada, yani birçok ülkenin küresel sisteme entegre olduğu bir dünyada, sermayenin dolaşımını sağlayan birçok mekanizma zaten devrede. Sermaye dolaşımı, zaman zaman doğrudan yatırım şeklinde olabiliyor bazen de borsalarda gerçekleşebiliyor. Bugünün dünyasında sermaye dolaşımının önüne geçmek mümkün değil. Ayrıca önüne geçmemiz de gerekmiyor. Önemli olan, sermaye dolaşımıyla birlikte sermayenin doğru bir şekilde kullanımını sağlayacak mekanizmaların kurulmasıdır. Çünkü kökeni ne olursa olsun sermaye, yatırım yaptığı ülkenin de refahına katkı sağlar. Yabancı sermaye yatırımlarında elde edilen kârın büyük kısmı yatırımcının kendi ülkesine aktarılsa da yatırımın

.....
Medeniyet birikimimiz ve değerler sistemimiz, çok ortaklı yapıların kurulması ve yaşatılmasına uygun. Bunun gerçekleştirilebilmesi için yapılması gereken, doğru şekilde formüle edilmesidir.

gerçekleştiği ülkeye de katkısı bulunmaktadır. Dolayısıyla sadece sermayenin spekülâtif amaçlı, kontrolsüz kullanımına karşı tedbirler alınmalıdır.

Bu kanallar veya tedbirler var mı? Veya mevcut kanallar buna hizmet ediyor mu?

Sermaye dolaşımının kanallarından biri olan borsaların kuruluş amacı, küçük tasarruf sahiplerinin birikimlerini değerlendirecekleri, bunları ekonomiye katacakları kanalları oluşturmak olarak açıklansa da gelişmeler bu doğrultuda olmayabiliyor. Borsalar, maalesef, bir nevi kumarhane gibi işlev görebiliyor. Borsadaki şirketlere ortak olup onun kazancından faydalanmak yerine fiyat hareketleri üzerinden spekülasyon yaparak kazanç elde etme anlayışı yaygın durumdadır. Buna ek olarak sermayenin dolaşımında sıcak para diye adlandırılan sermayenin, yatırım yapılan ülkeye esaslı bir katkısından bahsedilemez. Bu tür sermaye yatırımları ilgili borsalardan çıktığında o ülkede finansal türbülanslara yol açabilmekte, hatta daha geniş çaplı iktisadi krizleri tetikleyebilmektedir.

Türkiye’de sermaye birikiminde önemli sıkıntılar var. Bu sıkıntılar nasıl, hangi yöntem ve araçlarla giderilebilir?

Sermaye yetersizliğinin giderilmesinde her ülkenin farklı bir uygulaması var. Türkiye buna ilişkin sağlıklı bir model geliştiremedi. Küçük sermayelerle yola çıkan girişimcilerin gerek ülke gerekse küresel düzeyde belli bir birikime ve üretim hacmine ulaşmaları kolay olmayacaktır. Türkiye’de küçük tasarruf sahiplerinin bir araya gelerek birlikte hareket etme noktasında çok ciddi zaafı var. Küçük tasarruflarla girişilecek bir üretim ile bu tasarrufların bir araya getirilmesiyle elde

edilecek çok daha büyük bir birikimle yapılacak üretimin geliri arasında büyük bir fark olacaktır. Çünkü büyük sermayeyle yapılan yatırımlar, ölçek ekonomisine kavuşurlar, maliyetlerini düşürürler, sinerji imkânından faydalanırlar. Sermaye birikiminde yetersizliklerin olduğu Türkiye ekonomisi göz önünde bulundurulduğunda küçük tasarrufların bir araya gelmesiyle oluşturulacak daha büyük ölçekli sermaye birikimi modelinin önemli bir açılım sağlayacağı kanaatindeyim.

Kombassan, Yimpaş türü şirketleşmeler, sizin bu söylediğiniz modelin somut örnekleri olarak yorumlanabilir mi?

Bu tür oluşumlarda bireysel katılımcıların haklarını güvence altına alacak mevzuat altyapısı hazırlanmadığında kişilerin hakları, bireysel tutumlara ve kişilerin ahlâki duyarlılıklarına bağlı hâle geliyor. Bu durumda da kişisel yetersizlik dolayısıyla pek çok kişinin hakları ihlal edilebiliyor. İşleyişin daha kurumsal bir yapıya dönüşmesi gerekiyor. Nitekim bahsettiğiniz firmalarla ilgili olarak çok acı tecrübeler yaşandı. Bu tecrübeden hareketle, insanların küçük tasarruflarını bir araya getirip büyük sermayeler oluşturacak bir sistemin, ilke ve mevzuatıyla birlikte oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Çok ortaklı şirketlerin krize girmesinde dönemin siyasi yaklaşımının da payı yok muydu?

Elbette, çok ortaklı şirketlerin sıkıntıya girmesinde siyasetin de payı vardır ve hatırlanacağı gibi 28 Şubat döneminin belli başlı konuları arasında bu şirketler gelmekteydi. Nihayetinde bu şirketlerin sıkıntıya girmesi, Türkiye için bir kayıp olmuştur. Bugün Torku markası, çiftçi kooperatifinin kurduğu bir markadır ve önem-

.....
Sermaye birikimi, toplumun refahını sağlıyorsa bir anlam ifade eder. Bugün gelişmiş kapitalist ülkelerde olduğu gibi, gelirin önemli bir kısmı küçük bir azınlığın elindeyse orada ciddi bir sorun var demektir.
.....

li başarılar sergilemiştir. Ülkemizin yaslandığı medeniyet birikimi ve değerler sistemi, böylesi yapıların kurulması ve yaşatılmasına uygun. Sadece bunu iyi formüle ederek yapabilmek gerekir. Şunu da eklemek gerekir ki bu tür şirketlerin evrensel ilkeler olarak kabul edilen OECD'nin dört temel ilkesini uygulaması gerekir. Bu ilkeler, hissedarlara karşı adil olmak, hesap verebilirlik, sorumluluk ve şeffaflıktır. Bu dört ilkenin içselleştirilmesi, kanuni bir zorunluluk olmadan gönüllü olarak uygulanması gerekir.

Sermaye birikiminde önemli bir zemin de aile şirketleridir. Sermaye birikimi açısından aile şirketlerinin avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Bu tür şirketlerde ailenin bir veya birkaç üyesiyle yola çıkılıyor; kıt imkânlarla başladığı için süreç belli fedakârlıklarla işliyor. Ancak bir taraftan şirket büyürken diğer taraftan eş zamanlı olarak aile de büyüyor ve şirket içinde aktif rol alan aile fertlerinin sayısı da artıyor. Böylece aile ve şirket ilişkileri gittikçe daha grift bir hâl alıyor. Bu süreçte m a d -

di ve manevi anlamda aile fertleri arasında menfaat çatışmaları ve aile bağlarında zayıflamalar ortaya çıkmaya başlayabiliyor. Aile fertlerinin bağılıklarında sorunlar ortaya çıktığında ise uzun yıllara dayalı birikimler, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyor. Filli duruma baktığımızda istatistikler, aile şirketlerinin bir sonraki ve daha sonraki nesillere devredilmesinde ciddi sıkıntılar olduğunu gösteriyor. Nitekim yapılan araştırmalar, ikinci ve üçüncü nesilde dağılan veya yok olan aile şirketlerinde en önemli nedenin aile içi çatışmalar ve anlaşmazlıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Kısaca kurumsal bir yapının oluşturulamaması böylesi bir sonu, aile şirketleri için kaçınılmaz kılıyor. Konumuz açısından bir değerlendirme yapacak olursak, aile şirketlerinin sürekliliği sermaye birikiminin oluşmasına katkı sağlarken, aile bağlarının zayıflamasıyla şirketin varlığının tehlikeye girmesi ise olumsuz etkileyecektir. Bu noktada aile şirketlerinin devamlılığını sağlayacak, ilke ve kurallara dayalı kurumsal bir yapının oluşturulması gerekiyor. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, aile içi ve aile-şirket ilişkilerinin kurumsallaşmasının sağlanması, üzerinde hassasiyetle durulması gereken en önemli gündem maddelerinden biri olarak önemini koruyor.

Hocam yapmış olduğunuz açıklamalar için teşekkür ediyorum.

Ben teşekkür ederim.

